

ELŐSZÓ*

Immár több mint 50 éve, 1968. december 10-én hunyt el Karl Barth svájci református teológus, a 20. század minden bizonnyal egyik legnagyobb hatású, ugyanakkor legvitatottabb teológusa. Személye, életműve, hatása mind a mai napig foglalkoztatja a tudományos közéletet – nemcsak Európában, hanem szinte valamennyi kontinensen, ahol keresztyén egyház és teológiai tudományművelés létezik. Személyét már életében egyfajta legenda vette körül. Ez nem csak annak tudható be, hogy a nemzeti szocializmussal szembeni ellenállása nagyon imponáló volt sokak számára, de ahogyan 1919-ben berobbant a teológiai közéletbe, már az is példaértékűnek számított.

Barth úgy volt nagyhatású teológus és egyetemi oktató, hogy nem rendelkezett habilitációval, de még teológiai doktorátussal sem – viszont magáénak tudhatott tizenegy díszdoktori címet. És volt olyan számára megítélt kitüntetés is, amelynek átvételére nem kerülhetett sor: a Német Könyvszakma Békedíját (Friedenspreis des Deutschen Buchhandels) – amelyet nagy ünnepség keretében frankfurti Pauluskirchében szoktak a díjazottaknak átadni, s amelyben megannyi 20. századi jeles és kiemelkedő gondolkodó részesült, köztük olyan magyar írók is, mint Konrád György és Esterházy Péter – azért tagadták meg tőle, mert ellenezte Németország háború utáni újrafelfegyverzését.

Barth legnagyobb hatású művének, *Egyházi Dogmatikájának* 13 kötete – amely minden könyvespolcon legalább 60 cm helyet

* A 2018. december 11-én Debrecenben megtartott Barth-émlékkonferencián elhangzott megnyitó szerkesztett, bővített változata.

igényel, s amit nálunk itt az egyetemen is több tanszéki szobában, kutatóintézetben, szakkönyvtárban közelről is meg lehet tekinteni, még ha ma már kevesen is olvassák – olyan gyors egymásutánisággal jelent meg, hogy a kortársai alig bírták olvasni. Munkatársának segítségével, egyetemi előadásokra készülve naponta 4-8 oldal készült el ebből a grandiózus, a 20. századi protestáns teológia *opus magnum*aként számon tartott munkából. Egyéb műveinek összkiadása pedig halála után kezdődött el, jelenleg az 55. kötetnél tart. E számokkal csak jelezni szeretnénk: beleásni magunkat a barthi életműbe egyáltalán nem könnyű, és a német anyanyelvű teológusok is arra panaszkodnak, hogy egyre nehezebb érteni őt. Német professzor kollégák mesélik: ma már nagyon nehéz hallgatónak olvasmányként kiadni Barthot, mert Barth nagy író, nagy stilisztá, kiváló narrátor volt, de hatalmas, körkörös érvelésű mondatait olvasni és értelmezni korántsem magától értetődő vállalkozás.

Életművének tudományos kritikai és rendszerező feldolgozása csak 20-30 évvel ezelőtt kezdődött el, és napjainkba is állandóan jelennek meg olyan monográfiák, amelyek újabb és újabb részletkérdésekkel foglalkoznak (ezek nagy része már hozzáférhető kutatóintézetünkben). Bár meg kell jegyeznünk, hogy Barth élete és munkássága már korai szakaszában is inspiráló volt – így kerülhetett sor egyetemünk későbbi tanárának, a fiatal Török István értekezésének megírására Barth Károly teológiájának kezdeteiről, még 1925-ben. Nem megszokott, hogy egy javában alkotó teológus addigi életművét vagy annak egy szakaszát még életében értékeli.

Mivel magyarázható gondolatainak, életművének nagyhatású rezonanciája? Konferenciánk számára ezt a címet választottuk: *Válság és kegyelem*. Némiképp Barth teológiájának kezdeteire is utal ez a cím, hiszen az első világháború utáni korszak általános tudata és általános életérzése a válság volt. Az első világháborút lezáró időszak valóban új világregendet hozott, de egyes elemzések szerint ez a krízishangulat – legalábbis társadalmi és gazdasági értelemben – már a 19. század végén, a 20. század elején is érezte hatását. Az az általános lelki-szellemi állapot, illetve a társadalmi feszültségek, amelyek a kort jellemezték, megjelentek az egyházban és a teológiában is. Ebben a

krízishelyzetben a hagyományos társadalmi intézmények, így a vallásközösségek, illetve a nagy múltú intézményes egyházak is megkérdőjelezésre kerültek. Ugyanakkor a szellemtörténeti kontinuitás kitapinthatóságának igénye is megfogalmazódott e korszakban. Barth arról vall, hogy lelkészi szolgálatának idején, az első világháború éveit Thurneysennel és további pályatársaival azon töprengtek, hogy hol lehetne bekapcsolódni ebbe a szellemtörténeti diskurzusba. Erről így vall: „olvastuk Kantot, olvastuk Hegelt, és semmi újat nem találtunk bennük, semmi fogódzót. De elkezdtük olvasni a Szentírást is, és akkor egyszerre hirtelen megvilágosító módon, másként szólt hozzánk az Ige.”¹ És innen egyenes út vezetett tovább a Római levél-kommentárhoz, illetve megalapozásra került a barthi életműnek az a „felütése” („Auftakt”-ja), amely nem változott a későbbiek során sem, s amely alapján az Ige teológusának tartotta magát. Egész életműve olyan, mint egy „nagy prédikáció”, amely egyesek szerint lélektől lélekig, lelkésztől lelkészig, teológustól teológusig terjed és hat, egyetemi-akadémiai szinten, gyülekezetekben, tudományos igényességgel. Ebben tízéves lelkészi szolgálata Safenwilben egy életre meghatározó tapasztalat volt. A válság érzete és a kor krízisjelenségei viszont – más formában ugyan, de – végigkísérik Barth életművét, s a krízishelyzetek által kiváltott teológiai reflexiókra való törekvés éppúgy jellemzi a második világháború alatti és utáni korszakát, mint a hidegháború hangulata által meghatározott 60-as éveket. A válság a barthi életmű állandó dimenziója – mint ahogyan az isteni kegyelem jelenvalóságára, helyzetenként és korszakonként adekvát formában történő rámutatás is.

És még egy momentum, amely némiképp magyarázza, miért lehetett ilyen átütő sikere ennek a gondolkodásnak az egyházi-teológiai újratájiékozdás számára: olyan korban szólaltak meg Barth és az igeteológia további képviselőinek gondolatai, amikor a vallás és a vallásos tudat jelenségei egyfajta historizáló, történeti-kritikai módon, a liberális teológia kérdésfelvetései felől kerültek megközelítésre, illetve az

1 Vö. BUSCH, Eberhard: *Karl Barths Lebenslauf. Nach seinen Briefen und autobiografischen Texten*, München, Chr. Kaiser Verlag, 1975, 109–110.

egész vallásos keresztyénséget csupán egyfajta morális síkon próbálták értelmezni. Ebben a helyzetben – amelyben a korabeli egyházi teológiai gondolkodás saját korának kérdéseire tényleg elégtelen válaszokat adott – a barthi teológia üdítőleg hatott.

És amint említésre került, nem volt talán még egy olyan teológus a 20. században, aki annyi kritikát is kapott volna, mint Barth. Legalább annyian elhatárolódtak tőle, elleneztek az ő téziseit, felismeréseit, mint ahányan pozitívan értékelték. Barth pedig azon teológusok közé tartozott, aki hajlandó volt minden időben „beleállni” a konfliktusba, azaz érvelni, vitázni és – ha kellett – felülvizsgálni korábbi álláspontját. Hajlandó volt revideálni korábbi felismeréseit vagy új összefüggésbe állítani korábbi téziseit. Fontos ezt hangsúlyozni, már csak azért is, mert amikor egy-egy kijelentése napjainkban vitatásra kerül vagy azt kritikával illetik, amikor megütköznek nézetein vagy éppen hallgatásán, akkor mindig fel kell tenni a kérdést: a kifogásolt barthi álláspont életművének mely szakaszára vonatkozik? És ugyanaz a kérdés miként jelentkezik Barthnál életének egy későbbi vagy másik szakaszában?

Úgy tűnik, napjainkban nem szűnik az érdeklődés a barthi teológia iránt. Mint utaltunk rá, évente min. 3-4 nagyon színvonalas doktori dolgozat vagy habilitációs mű kerül a Barth-kutatás asztalára, főleg német és angol nyelven. Olyan részletkérdések inspirálnak tudományos értekezéseket, mint pl. Barth Goethe-értelmezése² vagy éppen Barth dogmatikájában használt hitfogalmának antropológiai meghatározottsága.³ További és hasonló részletkérdéseket taglaló, újabb színvonalas művek többsége immár megtalálható a Barth-kutatóintézetünk könyvtárában is.

Egyetemünk 2008-ban alapította meg a Kelet-Közép-Európai Karl Barth Kutatóintézetet azzal a céllal, hogy Barth magyarországi és kelet-közép-európai hatástörténetét vizsgáljuk. Az intézmény

2 QU, Thomas Xutong: *Barth und Goethe. Die Goethe-Rezeption Karl Barths, 1906–1921*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlagsgesellschaft, 2014.

3 SCHÜZ, Juliane: *Glaube in Karl Barths Kirchlicher Dogmatik. Die anthropologische Gestalt des Glaubens zwischen Exzentrizität und Deutung* (Theologische Bibliothek Töpelmann; 182), Berlin – Boston, Walter de Gruyter, 2018.

működésének aktív kezdetét jelzi az a hat füzet, amelyet az alapítás után rövid időn belül a kutatóintézet gondozásában sikerült kiadnunk. Barth magyarországi utazásairól szóló úti beszámolóktól kezdve Barth Kálvin-értelmezésén keresztül Barth és Bultmann levelezéséig vagy éppen az általa adott utolsó interjú közlésétől az első, 2010-ben megtartott Barth-konferencia előadásainak anyagáig ölelik fel e kiadványok a magyar kortárs Barth-kutatás számára releváns írásokat. De ahhoz, hogy további írások lássanak napvilágot, illetve a kutatás és az intézet munkája – némi kényszerszünet után – folytatásra kerüljön, szükségünk van arra, hogy folyamatosan tanuljuk Barthot... és tanuljunk „barthul”. Nemrég egy interjú jelent meg a német *Zeitzeichen* című folyóiratban egy mai kortárs teológiai professzorral, aki arról vallott, hogy amikor ő tanulni ment Hollandiába, mindenki „barthul” beszélt.⁴ És az egyik ilyen „perfekt barthul” beszélő teológus az egykori Kampeni Teológiai Egyetem szisztematikus professzora és rektora volt, Gerrit Neven, akit jeles Barth-kutatóként ismer a szakma, és aki egyébként egyetemünk díszdoktoraként többször tartott előadást nálunk, többek között doktoranduszok számára is. Egyik kiadványunk az ő írásait adja közre.

Jelen kötetünk egy konferencia előadásait tartalmazza szerkesztett formában, amelyre Barth halálának 50. évfordulója alkalmával, 2018. december 11-én került sor a Doktorok Kollégiuma Rendszeres Teológiai Szekciójának, valamint a Debreceni Akadémiai Bizottság Vallástudományi és Teológiai Munkabizottságának részvételével közös rendezvény formájában. A nyitó előadásban *Püsök Sarolta* Barth tanuló éveire, teológussá formálódásának időszakára vezet vissza. Kiderül, hogy a pályakezdő lelkész és útkereső teológus a felfedezés örömmel veti rá magát nemcsak az irodalmi és a filozófiai alkotások tárházára – amelyek kincsesbányaként szolgáltak majd az evangéliumi üzenet szemléletes kifejtése számára –, hanem megtanulja új módon olvasni a Szentírást is. S bár a filozófiai hatások – el-

4 „Ein hochbegabter Alarmist“. Gespräch mit dem Theologieprofessor Klaas Huizing über Größe und Grenze Karl Barths – und warum es reizvoll ist, einen Roman über den Gelehrten und seine Frauen zu schreiben, in: *Zeitzeichen* 19 (2018/12), 36–39, itt: 36.

sősorban Kierkegaard gondolkodása – egész életművén át elkísérik, Barth nem kritika nélkül adaptálja a filozófiai eszméket a teológiai mondanivaló kifejtése érdekében, hanem „korrektívumok” formájában teszi hasznosíthatóvá az eszme és szellemtörténet gyöngyszemeit a kerügmátikus üzenet kifejtése érdekében.

Peres Imre a tudományos újszövetségi írásmagyarázat szempontjából számol be a Barth Római levél-kommentárjainak „újraolvasása” során szerzett benyomásairól. Nyilvánvaló, hogy Barth írásmagyarázati munkáin – mintegy 100 év távlatából – nem lehet számon kérni a mai tudományos exegézis módszertani ismérveit, mindazáltal nem tagadható, hogy a történelmi-társadalmi kontextusok változásai közepette Barth gondolatai azóta is inspiráló módon hatottak és hatnak ott, ahol az egyház lelki-szellemi megújulása és környezetére gyakorolt hatása a tét. Viszont ebben az útkeresésben valamennyi teológiai diszciplína számára elengedhetetlen a biblikus tájékozódás; a bibliai tudományok legújabb ismereteinek és eredményeinek hasznosítása nélkülözhetetlen az egyház üzenetének releváns, a mai ember aktuális élethelyzetére nézve eligazító megfogalmazása szempontjából – de fordítva is igaz: ha a teológiai tudományművelés nem tudja a Biblia üzenetét lefordítani a mai ember élethelyzetére, minden újabb eredmény a bibliakutatás területéről csupán egy adalék marad az ókor-, nyelv- és irodalomtudományok könyvtáraiban. E tekintetben – vagyis az evangélium releváns üzenetének feltárása tekintetében – Barth továbbra is példaképünk marad.

Puskás Attila a római katolikus teológia szemszögéből vizsgálja Karl Barth három kortárs római katolikus teológussal (Erich Przywarával, Gottlieb Söhngennel és Hans Urs von Balthasarral) való kapcsolatát, életművének három periódusában. Mindhárom teológussal folytatott párbeszéd megtermékenyítő módon hatott Barth teológiai látására, s bár mindegyik eszmecserének megvolt a sajátos arculata, mégis kitapintható e több évtizedre kiterjedő párbeszéd sajátos íve és dinamikája: a kritikus szembesüléstől és elutasítástól kezdve a termékeny befogadáson keresztül a növekvő konvergenciák dialógusáig. Puskás meggyőző módon érvel a mellett, hogy Barth életművében a krízisteológiától, valamint a dialektikus szemléletmódtól

az *analogia fidei* tanának kimunkálásáig vezető úton nem elhanyagolható szerepük volt e párbeszédnek – de a kölcsönhatás fordított irányba is megtermékenyítő lehetett: Hans Urs von Balthasar Barth teológiáját feldolgozó monográfiája például azzal az igénnyel íródott, hogy tovább közelítse egymáshoz az analógia fogalmának római katolikus és protestáns értelmezését. A tanulmány ugyanakkor Barth és a római katolikus teológia kapcsolatát feltáró további kutatásra is ösztönzést ad.

Bölcskei Gusztáv előadása Barth magyarországi látogatásait (1936, 1948) és e látogatások sajátos utóéletét veszi számba. Sajátossága az írásnak, hogy a barthi teológia magyarországi recepciójának és az egyházpolitikai történeteknek részben nemcsak kortársa és szemtanúja volt a szerző, de jól disztingvál olyan kérdések megítélésében is, amelyek gyakran nem voltak mentesek az érzelmi alapú vagy a nem kellőképpen megalapozott kritikáktól (pl. Barth hallgatása 1956-ban). Immár történeti távlatból szemlélve korábban nem ismert részletkérdések kerülnek felvillantásra a tanulmány során (mint pl. Éliás József beszámolója az állam és az egyház közötti 1948-as egyezmény megkötésének körülményeiről). Őv az elhamarkodott kategorizálásoktól, ugyanakkor keresi a református teológia kritikus-korrektív jellegének érvényesíthetőségét, amelyre az egyháznak minden korszakban és minden társadalmi kontextusban szüksége van, politikai vagy világnézeti narratíváktól függetlenül.

Az előbbi kérdéskörhöz szorosan kapcsolódik Barth politikai etikájának vizsgálata, amelyre *Fazakas Sándor* előadása és az előadás bővített változata vállalkozik, de amelyre nemcsak magyarországi viszonylatban, hanem nemzetközi horizonton és Barth teljes életművének összefüggésében kerül sor. Bemutatásra kerül Barth etikai reflexióinak három, egymással szorosan összefüggő és egymástól el nem választható feltétele, úgymint életútjának alakulása, illetve a lelkészi-teológusi életformából adódó személyes tapasztalatai, a nemzetközi politikai helyzet alakulása és ennek állandó reflektálása, valamint az etikának sajátosan teológiai megalapozása. S bár nyilvánvalóvá lesz, hogy Barth politikai állásfoglalásai és véleménynyilvánításai (vagy éppen ezek hiánya) korántsem álltak vitán felül, teo-

lógiai módszere tekintetében politikai etikája ma is inspiráló lehet: etikájának teológiai-krisztológiai megalapozása, a keresztyén ember szabadságának természetrajza, valamint a társadalmi, gazdasági és politikai összefüggések átláthatóságának kritikai vizsgálata ma is impulzusokat adhat a konkrét helyzetelemzésen alapuló és teológiai-etikai megalapozású erkölcsi értékítélet megfogalmazása számára.

Németh Tamás az imádság helyét és jelentőségét vizsgálja Barth teológiájában. Barth imádságfelfogásának előzményeit és kapcsolódási pontjait (Kálvin, Schleiermacher) áttekintve a szerző lépésről lépésre vezeti az olvasót azon az úron, amelyet maga Barth is bejár, s amelynek során – a kegyelmi kiválasztás, majd a teremtéstan kifejtésének összefüggéseiben – elmélyül a neves teológus imádságról való meggyőződése. Barth számára (is) az imádság a hívő keresztyén egzisztencia, valamint az istentiszteleti élet megkülönböztetett ismérve, de ezen túlmenően a teológus életforma alapja, első és nélkülözhetetlen lépése. Isten kijelentésének megismeréséhez elengedhetetlen az imádság, ugyanakkor imádság nélkül – mint a keresztyén élet alapethosza nélkül – elképzelhetetlen az Isten akaratával teljes harmóniában élő újjászületett ember léte, a lét és az Isten cselekedetére válaszoló emberi egzisztencia összhangja.

Kovács Ábrahám összehasonlító vallásteológiai megközelítésben előbb párhuzamba állítja Karl Barth vallásértelmezését a debreceni újortodoxia jeles képviselőjének, Eröss Lajosnak a munkásságával, majd Barth vallásértelmezésének rövid bemutatását követően a neves teológus buddhizmust a protestáns keresztyéniséggel összehasonlító elemzését ismerteti. Arra a következtetésre jut – Wolf Krötke megállapításával egybehangzóan –, hogy Barthenál a vallások teológiáját illetően még eléggé ki nem aknázott potenciálra bukkanunk. Megállapítja, hogy Barth képes volt elemezni vallásfilozófiai hatásokat, éles szemmel meglátni és leírni a vallástörténeti és vallásfenomenológiai párhuzamokat és eltéréseket, de teológiai axiómáját nem hajlandó feladni, nevezetesen, hogy a Jézus Krisztusban való kijelentés kizárólagos hordozója és hirdetője a keresztyén egyház.

Végül *Kovács Krisztián* Barth életútjának egy kevésbé ismert, de

annál értékesebb aspektusára mutat rá: a zene szeretetére, ezen belül pedig a Mozart zenéje iránti rajongására és e zene teológiai megközelítésére. Az előadás nemcsak a neves teológus mindennapjaiba vezet be – újabb életrajzi részleteket bemutatva – hanem Mozart-interpretációján keresztül Barth teológiájának és gondolkodásának értékeléséhez is újabb adalékkal szolgál. S bár a zenetudomány Mozart-értelmezése és egy teológus kerügmátikus zeneértékelése meglehetősen eltérő utakon járnak, munkamódszerükben és következtetéseikben is eltérő eredményre jutnak, tanulságként mégis megfogalmazható e tanulmány alapján is: a művészet szépségét igénybe lehet venni Isten dicsőségének szolgálatában.

E kötet szerkesztője és szerzői örömmel nyugtázzák, hogy a konferencia megszervezésével, a kötet kiadásának lehetővé tételével, továbbí szakirodalom tervszerű és szisztematikus beszerzésével a Debreceni Református Hittudományi Egyetem vezetésének támogató hozzáállása és a nemzetközi Barth-kutatás jeles képviselőinek biztatása nyomán, kisebb szünet után, újabb lendületet vehetett kutatóintézetünk munkája. Reménységünk szerint e konferencia anyaga is újból, meggyőző erővel bizonyítja a Barth-kutatás szükségességét és relevanciáját teológiai tudományművelésünk és egyházunk szolgálata, útkeresése számára, napjainkban is. Ez a kutatás nem merülhet ki – mint ahogy az egyes tanulmányok is bizonyítják – a barthi életmű historizáló rekonstruálásában, hanem abban nyújthat segítséget, hogy saját korunk, történelmi-társadalmi meghatározottságunk összefüggéseiben megalapozott és kiérlelt teológiai döntésekhez jusunk – a tanulás és jobbra taníttatás nyitottságával. E folyamathoz való értékes hozzájárulásáért illesse köszönet a szerzőket és mindazokat, akik a kötet kiadásához valamely formában hozzájárultak, s azt lehetővé tették.

2020 adventjében

Fazakas Sándor